

KOVÁCS EMŐKE: FESTŐI BALATON – A PANNON TENGER ÁBRÁZOLÁSA A 19. SZÁZADI FESTMÉNYEKEN

Bevezetés

A Balaton felfedezése és a magyar tájképfestészet megszületése, azaz a környezetben, a szabad ég alatt történő alkotás kedveltté válása nagyjából egy időben zajló folyamat volt. A 19. század első felében a Balaton és épített, fejlődő környezete – első sorban Balatonfüred – rajzokon, litográfiákon jelenik meg először.

A 19. század második felében a magyar festőművészet kiemelkedő képviselője, a magyar tájképfestészet megteremtője, id. Markó Károly (1793–1860) tanítványai alkották meg a Balaton első, meghatározó tájfestményeit.

Az 1860-as években a hazai tájképfestészet átalakuláson ment keresztül, újfajta tájképfelfogás alakult ki, melynek legfontosabb jellemzője, hogy az idealizált tájképek helyett megjelent a romantikus tájképfestészeti stílus, és elmozdulás volt látható az ún. atmoszférikus festészet irányába. A romantikus tájképfestészet stílus két irányzatra vált hazánkban: „Az egyik a hazai motívumokból építkező, a tájhoz erősen kapcsolható, érzelemmel telített festészet, a másik a már említett Markó-tanítványok által képviselt európai és keleti utazásaik alkalmával topografikus hűséggel megfestett tájképek sora.

Mindkét irány festői eszközeinek, technikai megoldásainak gyökerei az európai akadémiai képzésben keresendők, mivel hazai iskola híján fiatal festőink első állomásként többnyire Bécsbe mentek, majd tovább, Münchenbe, és a szűkös anyagi források okán csak nagyon kevesen juthattak el Londonba vagy Párizsba tanulni” – foglalja össze Kecskés András *A tájkép genezise* című értekezésében. Mindkét típusra találhatunk példát a balatoni tájképfestészet vonatkozásában.

Ezzel párhuzamosan a balatoni tájképek mellett megjelentek a zsánerképek is, melyek leginkább a helyi lakosokat, az állatvilágot, a helyi természeti jellegzetességeket ábrázolják. A 19. századból kevés fürdőzőket megörökítő festmény ismeretes, de fürdőház-, gőzhajó- és vitorlásábrázolásokkal gyakran találkozhatunk.

Jelen írásomban a Balatont megörökítő 19. századi alkotásokat kísérem végig a század eleji ún. vedutafestésztől kezdve a romantikus tavi ábrázolásokon keresztül, eljutva Mészöly Géza festőművész – balatoni – ún. „paysage intime” vonulatáig, kitérve a kevésbé ismert 19. századi ábrázolásokra, vonatkozásokra.

A vedutafestészet tavi képviselői: Petrich András, Ludwig Rohbock, Szerelmey Miklós

A 19. század első felében elsősorban a nagy tó festői környezetét örökítették meg az alkotók. Ebből az időszakból egyaránt fennmaradtak acélmetszetek, litográfiák és vízfestmények.

Petrich András (1765–1842) az 1820-as években ún. gouache-sorozaton Sümeget, a Tátikát és Füredet festette meg, de mindenképp kiemelendő *A füredi Bala-*

ton-part fürdőházzal című – a Magyar Nemzeti Galéria által őrzött –, 1821-ben készített rajza. Petrich megörökítette emellett Festetics György Phoenix nevű gályáját is, valamint a füredi kőszínházat és Kisfaludy Sándor alakját.

A Balatont övező várromokról egyébként maga Kisfaludy Sándor is alkotott rajzokat, de akadt külföldi művész is, aki a Balatonról festett vízfestményeket. Ilyen volt Ludwig Rohbock (1824–1893), aki az 1856 és 1863 között zajló magyarországi útja alkalmával Hunfalvy János *Magyarország és Erdély eredeti képekben* című művét illusztrálta. Leghíresebb alkotása, a *Balatonfüred a Balaton felől* című műve később számos balatoni vonatkozású munka illusztrációja lett.

Szerlemey Miklós (1802–1875) litográfus-mérnök *Balaton album* (1848) című kötete – Garay János verseivel – folytatta a Petrich által megkezdett realista tájábrázoló hagyományt. Az albumban tíz kőrajz látható, melyen a reformkori Füred világa tükröződik vissza, de láthatjuk a Badacsonyt, a várromokat, a tihanyi apátságot és a Kisfaludy gőzöst is.

Az 1850-es évek elejéről meg kell még említenünk Libay Károly Lajos (1816–1888) metszeteit, melyeket elsősorban Balatonfüredről készített. Művei album formájában láttak napvilágot *Kisfaludy-Album, képek Balaton-Füred és a Balatonmellék érdekesebb pontjairól* címmel. A nyolc képet magába foglaló albumban megtekinthető Kisfaludy Sándor szobra, a füredi színház képe, a Horváth-ház, az Eszterházy-vendéglő, de a legismertebb a *Balatonfüred általános látképe a tó felől* című rajza vált.

Hasonlóan népszerűek lettek a későbbiekben Raimann Rudolf litográfus – akiről egyébként csak keveset tudunk – Füredről alkotott kőrajzai. Raimann-nak egy souvenir-üzlete is volt Füreden, és rajzain elsősorban az épített környezetet örökítette meg. Könyomatain füredi épületeket (az Eszterházy-ház, az új-fürdőház, a kőszínház, a nagy-vendéglő, a savanyúvíz-kút, a kápolna, a Horvát-ház, az ó-fürdőház) ábrázolta, valamint egyes képein Tihany, Keszthely, Sümeg, Szigliget és Csobánc is feltűnt. A füredi könyvnyomtatások nagy része Raimann saját munkája, de Szerlemey Miklós és Zombory Gusztáv képeinek az utánnyomásai is megtalálhatók munkáin.

A Balatonról alkotott rajzok, grafikák, litográfiák elsősorban a korabeli ún. veduta-festészet hagyományait követve, pontosan rögzítették a táj jellegzetességeit, nevezetességeit. Ötvös Zoltán e festészeti, rajzstílus jellegzetességeit úgy foglalta össze, hogy „Az utazásokat folytató vedutafestők mindig pontosan adták vissza a városi látképet, mert kritériumszerűen, felismerhető módon reprezentálták a tájat, annak karakterét a nézők számára. A balatoni vedutafestők rajzai, albumai az akkori Európában divatos voyages pittoresque vagy malerische Reise (...) mintáira készültek. Ezeket kezdetben naiv amatőrök készítették, akik fontosnak tartották, hogy a fürdővárosok látképét – legfőképpen Füredét – megörökítsék.”

A várromok mellett elsősorban a 19. század első harmadában fejlődésnek induló Balatonfüred látnivalóit rögzítették az alkotók. Elvértve, de akad festmény a Balaton más vidékéről is. Ilyen Jacob Waltmann (1802–1871), osztrák festő egyik ba-

latoni műve, *A fonyódi hegység látképe a Balatonnál Magyarországon* című munkája, melyet 1836-ban készített.

A litográfiák, rajzok korszakát a század második felében a Markó Károly-tanítványok festészete váltotta fel, amely egyben utat nyitott a klasszikus értelemben vett tájképfestészet kialakulásának is.

A tavi tájképfestészet kezdetei: Brodszky Sándor, Telepy Károly, Molnár József, Ligeti Antal balatoni művei fejezetcím

A 19. század második felében egyre sokasodtak a tavat megfestő alkotók: Brodszky Sándor, Molnár József, Telepy Károly, Ligeti Antal nevét említhetjük. Őket általában a francia tájfestészet ihlette, és sok esetben romantikus túlfűtöttség jellemezte műveiket, valamint mindannyian Markó Károly-tanítványok voltak.

Szép példái a kezdeti tavi tájképfestészetnek Brodszky Sándor (1819–1901) művei. Brodszky a bécsi képzőművészeti akadémián folytatott tanulmányokat, majd Münchenben képezte magát. Az 1850-es évektől már Pesten alkotott. A festészet mellett a fényképészet is érdekelte, de igazán nevéssé a Felvidékről és a Dunántúlról készített tájképeivel vált. Alkotásai borongós hangulatúak, a világos-sötét ellentétpáron alapulnak. Már életében is számos kitüntetést, oklevelet kapott. 1885-ben *Csobánc* és *A csendes Balaton* című festményeit aranyéremmel díjazták az országos kiállításon. Ferenc József magyar király részére is készített képeket, melyek közt tavi vonatkozású, *A Balaton zalamegyei partján* című is található. *A Kilátás a Balatonra*, a *Vihar a Balatonon* Brodszky életművének kiemelkedő darabjai, melyeket a Magyar Nemzeti Galéria őriz. A tájábrázolás mestereként olyan kompozíciók érdekelték, ahol a tájelemek drámai összecsapását festhette meg. Balatoni tájképei az északi tájképfestészet stílusjegyeit hordozzák: a hegyekre, a monumentális képződményekre, a természet hatalmára helyezte a hangsúlyt.

Telepy Károly (1828–1906) romantikus tájfestőnk hasonló festői irányzat képviselője, mint Brodszky. Hazai mestere Barabás Miklós volt, de idősebb Markó Károly művészete is hatást gyakorolt rá. Müncheni, velencei és római útjait követően 1860-ban tért haza Magyarországra. A várak és a hegyek festőjének is nevezték, a Balatonnál is ezeket az ihletforrásokat kereste, s ez mutatkozik a *Balaton*, a *Habzó Balaton*, a *Balatoni táj* című munkáin. Brodszky Sándorral ellentétben Telepy a szelíd természeti jelenségeket rögzítette: a kék víztükröt, a békésen úszó felhőket, a partot övező bokrokat, növényeket. Színvilágára is a harmonikusság, egyenletesség jellemző. A tájábrázolás mellett létezik a tavi népeletet is megörökítő festménye, a *Balatoni halászok* címmel. A fonyódi partról készített alkotása – *A fonyódi fürdő* – pedig azért is érdekes, mert jól mutatja, Telepyt leginkább valóban a táj érdekelte, ugyanis a festményről lehagyta az akkor már működő vasúti síneket. Telepy Katalin – a festő egyik leszármazottja – művészettörténész szerint: „Egyike ő a Balaton legkorábbi felfedezőinek. Egyik kis képe, a *Balaton hajóval* már előre mutat, a víz és atmoszféra ábrázolás kezdeti megfogalmazása észlelhető a festményen. A hangulati elem nagy szerepet játszik nála, vázlatai alapján választja ki a leghatásosabb tájrész-

letet. Akaratlanul is Kisfaludy Sándor költeményeinek egyes sorai csendülnek vissza a békés víztükör, a Balatonpart »regényes« tájai láttán.»

Molnár József (1821–1899) Münchenben, majd Firenzében tanult Markó Károlynál, végül a külföldi tanulóévek után 1853-ban visszatért szülőföldjére. Híressé vált kiváló portréiról, történeti életképeiről, valamint Magyarország különféle tájegységeit megörökítő tájképeiről, melyek között a Balatont is megtaláljuk. Stílusjegyei a romantika hatását tükrözik, de biedermeier vonások is felfedezhetők művein. Az első alkotó, aki megörökítette az Akarattya és Aliga között látható szakadékot. Sajátos ábrázolásán a Balaton szinte tengernek tűnik, festménye olyan, mint egy hatalmas látomás, de mégis feltűnik rajta a magyar motívum, a juhait legeltető pásztor. Az *Aligai szakadások a Balaton partján* (1894), az *Aligai szakadások* (1895), az *akarattyai partok* (1895) című alkotásai a romantikus realizmus stílusjegyeit tükrözik. A művein érzékelhető fény- és színhatások központi szerepe miatt a korai plein air képviselőjeként is jegyzik.

Ligeti (Hacker) Antal (1823–1890) festészetének sajátos motívuma a várromok megörökítése. Így fordult a figyelme a Balaton, elsősorban Szigliget és Badacsony irányába. A *Badacsony, A Balaton Szigligetnél* című festményei első ránézésre inkább monumentális, egy tengert idéző hatást váltanak ki, de művei a magyar festészetben mindenképp mérföldkövek a Balaton ábrázolása tekintetében. Csánky Dénes *A festői Balaton* című – a témáról született – legrészletesebb összefoglalójában Ligeti Antal művészetét tartja a fentebb felsoroltak közül a legjelentékenyebbnek: „Talán leginkább balatoni képei jelzik alkotásainak csúcát. A századeleki merev, klasszikus kifejezési formákat ő már feloldja, átömleszti lágyan és aranyosan folyó romantikus ragyogásba, amely megüli a kép minden zúgát és a természet életének ünnepélyes hozsannáját zengi.”

A bemutatott alkotók és műveik alapján elmondható, hogy ebben az időszakban történik meg a Balaton igazi, festők által történő felfedezése. Alkotásaikon viszonylag hűen rögzítik a táj jellegzetességeit, de a romantika monumentalizmusa, a Balaton tengerként történő ábrázolása érzékelhető munkáikon.

Mészöly Géza festőművész, már a következő korszak futára, kinek művein egy új típusú Balaton-kép kap szerepet, ahogy Csánky Dénes fogalmaz, balatoni festőket bemutató alapos tanulmányában: „A művész célja más lett. A közvetlen életet kívánja érzékelteni, azt az összhatást, mely egy darab természetnek egészben nézett szín-, levegő- és fénykapcsolatában jelentkezik és a szemlélőt ebben az összefüggő teljes burokban fogja körül. A természetbe vetett részletpillantás mindenkor az összes detailt felölő egységet jelenti, ennél fogva szükség esetén a vonalak és formák átképzése is lehetséges. A reális látszat e festői kivetítésének célja lényegében a táj exteriórját az atmoszféra finom ölelésében, a lokálszínek kapcsolatában, mint festői valóságot szuggerálni és a művészi előadás útján versenyezni a természet elevevességének minél gazdagabb visszaadásában. Ez a program szinte határnélküli felületre helyezte a festői mondanivalók lehetőségét. E feltáruló gazdag új világ egyszerre találta

meg a maga nagy magyar hősét az új realista látás első és egyben egyik legkiválóbb képviselőjében: Mészöly Gézában.”

Mészöly Géza – „Paysage intime” a Balatonnál

Így jutunk el a Balaton első, nagy festőjéhez, a rövid életű, de mégis nagy életművű Mészöly Gézához (1844–1887) – „a magyar festészet Petőfijéhez” –, aki a nagyközönség számára teljes valójában jelenítette meg a tavat. Képei valóságként művészi és a mai napig csodálatra méltók, a barbizoni festők által képviselt ún. „paysage intime” hazai követője és megvalósítója.

A fiatal Mészöly bécsi akadémiai éveit követően Münchenben és Párizsban alkotott, majd később Budapesten szerzett hírnevet magának. Már az 1870-es években ismertté váltak balatoni tájképei, majd 1873-ban a bécsi világiállításon művészeti díjat kapott tavi festményeiért. 1874-ben Trefort Ágoston kultuszminister felkérte egy nagyobb olajfestmény megalkotására. Így keletkezett leghíresebb munkája, a *Balaton halásztanya* (a Nemzeti Galéria őrzi), amelynek egy kissé módosított másolatát Camille Corot, a francia plein air híres képviselőjének képeként állították ki külföldön. Képének fametszetű reprodukciója díszítette az 1926-os húszpengős bankjegyet, később bélyegre, gyufásdobozra is felkerült.

Az utókor elismerte Mészöly művészi nagyságát, születésének centenáriumán, 1944-ben így méltatták: „A Balaton bűbajos környéke azután rabul ejti. Itt festi legszebb képeit, az ezüst-párás ködök alatt pihenő nagy vizet (a viharúzte hullámok drámai Balatonja idegen egyéniségétől), a remeteéletre csábító halásztanyákat, a korán lenyugvó holdat, az éjjeli szállásra váró »magyar tenger« csöndes, kék óráit, meg a sátoros cigányok nomád örömmel teli életét.”

A *Balaton öble az akarattjai partokkal*, a *Fürdőző gyerekek*, a *Fürdőház a Balatonon* – mind meghatározó alkotásai, az ún. realista tájképfestészet reprezentatív darabjai. Mészöly képeinek nagy része a tóhoz és vidékéhez kapcsolódik. Munkái közt kisebb és nagyobb Balaton-képeket is fellelhetünk, melyeknek témái az egyes partszakaszok, a nádasok, az öblök, a kis tanyák, a malmok, a patakok. Képeit részletgazdaság, élethű színek, a barna és a zöld árnyalatainak kiemelt használata, lírai hatáskeltés jellemzi. Képein élethűen és részletesen jelenik meg a tavi állat- és növényvilág (kacsák, nádasok, lombos fa, mezők). Csánky Dénes így összegzi Mészöly festői technikáját, módszerét: „Az újkori festészetnek egyik legkiválóbb technikusaként. Szuverén módon kezelte a rajz és festés eszközeit és utólérhetetlen könnyed volt az anyagszerű benyomások közlésében. A természet elemeinek, földnek, fának, fűnek, rögnek, víznek és égnek egyéni sajátosságait, a Balaton vegetatív életét nálánál jobban senki sem ismerte és az e téren adott valóságosság olyan összefüggésben jelentkezett, melynek egybeilleszkedése csak a képzelet sugalmából születhetett. Technikája rendkívül érdekes, külső nyugalma mellett tele van izgalommal és váratlan fordulatokkal. Előadása a nagy, meleg, sötét-világos foltok egészségéből indul ki. E

feltokat a hideg-meleg közeli árnyalatainak egyensúlyával ösztönösen rakja egymás mellé és ebből formálja a táj életét. Félig kész munkái mutatják a simuló feltfelépítés művészi értékét és a maguk befejezetlenségében is érdekesek és teljeseek. Értett tehát a kevés eszközzel való hatáshoz is.”

A tónál tisztelik és elismerik Mészöly művészetét: több településen is utca vi-seli nevét. Legnagyobb kultusza Balatonvilágoson van, ahol a magasparton található az a bronz portré-dombormű, mely Mészöly Géza nevét hirdeti, hiszen a művész ezen a partszakaszon, belátva az egész balatoni tájat, sokszor merített ihletet művei-hez. Bodnár Éva jellemzése jól tükrözi Mészöly művészetének fontosságát, lényegét: „A Balaton rejtett, ismeretlen szépségeit fedezte fel: a tó ezernyi részletének s a part-ján élő szegény halásznép életének, halásztanyáknak, nádasoknak, vadmadaraknak szelíd hangú festője. Mészöly a magyar tenger festő-poétája, a paysage intime, a bensőséges tájbrázolás legkitűnőbb magyar képviselője. Műveiben a tó valóságos képét csodálatos bensőséggel, finom megértéssel, szelíd alázattal közelítette meg. Néhol a vízparti párát is érzékeltette, máshol a part szélén mosó asszonyokat, a halásztanyákon ácsorgó alakokat a megvilágítás szürkévé tompító szórt fényével fonta be. Minden képén, akár a víz, a fák, a mező, akár a vízimadarak vagy bólogató nádfejek selymeskék, meleg barna, üde zöld színességét festette – a táj közvetlen élményét érezzük. Gondosan rajzolt és tárgyi hűséggel festett képei sohasem szárazak, valamennyit a táj költői átélése hatja át. Művészetében a valóság és képzelet, a természet és érzés a legtisztább összhangban csendül össze.”

Mészöly Géza balatoni képein a táj nyugodt szépsége jelenik meg, jellegzetes stílusával, ha nem is teremtett iskolát, mindenképp – a Balaton megörökítése tekintetében is – követőkre talált.

Mészöly Géza követői és balatoni műveik

Mészöly nagy hatással volt festő-követőire, sokakra átörökítette a Balaton sze-retetét. Egyikük Nádler Róbert (1858–1938), kinek művészetében domináns a vizek megjelenítése, elsősorban az Északi-tenger és a mediterráneum, de olajképein és akvarelljein előszeretettel örökítette meg a Balatont is. *A Balatonkenesei parton*, a *Fodros Balaton*, a *Mocsaras Balaton-part* című tájképei mellett megörökítette a vidék lakóit is, ez látható a *Mosás a kenesei parton* című munkáján.

Szintén egyfajta Mészöly-epigonnak tekinthető Valentiny János (1842–1902), aki a *Háborgó Balaton*, a *Tóparton*, *A Balaton partján* című romantikus stílusú képe-in a tavi táj jellegzetességeit rögzítette.

Hasonlóképp alkotott Mesterházy Kálmán (1857–1898), akinek a *Fények a Ba-laton felett* című (1895), különös hangulatú festménye sajátos megközelítéssel ábrá-zolja a vidéket.

A napjaikban már kevésbé ismert Mihalik Dániel (1869–1910) balatoni képe-inek hangulatát jól érzékelteti életrajzírója, és az idézet egyben jelzi is Mihalik Ba-

laton-képeinek korszakos jelentőségét: „Részletmegfigyelő erejét fokozottabb mérvben szemlélhetjük balatoni képeinek legjobb termékén, az állam tulajdonában levő »A Balaton« c. művén. Sajátságos, a Balatonnak még nincs festője. A leggyönyörűbb művészi hatásokban oly gazdag tavunk még nem találta meg festő-poétáját. Mészöly Géza már-már közelébe férközött, de a szemében maradt müncheni sárgásszürke tónus egyformaságába merítette. A partról nézte s inkább a parti részletet, semmint a vizet szemléltette. Az újabbak közül Vaszaryt is érdekelte, de neki is inkább fényjelenség volt, semmint élő lény, sajátos temperamentummal, határozott sajátosságokkal, nem kereste egyéni jellemvonásait, víztitkait, atmoszférikus csodáit, pedig ezekből fogják kiszakítani – ha eljő a festője – művészi szépségeit. Mihalik ezt megérezte és eredményeket is ért el, főleg »A Balaton« című művében. A víz élete kezdettől fogva érdekelte; a tó partján állva rá-ráhajolt ő a víz tükreire is, hogy meglesse titkait, melyek különös érzéseket keltettek benne, amit nem egyszer erőteljesen kifejezett. »A Balaton«-ban megtalálta a víz jellemét és e jellem kifejezésére szolgáló eszközöket. Ő nem volt fényfestő, aki csak a fény játékát, ragyogását, vibrálását, a víztükrokről való végigsiklását és az ezekből kialakuló hatásokat figyelje meg. Ő belemerült a víz jelenségének életébe, megfigyelte a víz felületének, anyagának, színének és tükröződésének igazságait, részletről részletre haladt kutatásaiban s »A Balaton«-ban egy-séghez is jutott.”

A Mészöly-követői sort Aggházy Gyula (1850–1919) festőművésszel zárhatjuk. A bécsi és müncheni tanulóéveket követően Párizsban Munkácsy Mihály tanítványa lett, majd a szolnoki művésztelep oszlopos tagjává vált. Az 1880-as és 1890-es években készült naturalista tájképei között számos balatoni témájú fellelhető. A *Virágozó almafák*, a *Dodó*, a *néhai Jánosi Ágoston püspök balatoni yachtja* című művei mellett a leghíresebb képe a *Tehenek a Balaton-parton* című alkotása lett. *Vízparti részlet* című festményét a Nemzeti Galéria őrzi.

A Mészöly-követő magyar festők munkáin egyfajta naturalista, de mégis légies Balaton-kép jelenik meg, a paysage intime jegyében. Bár munkáik napjainkban szinte teljesen feledésbe merültek, mindenképp fontos mérföldkövek a Balaton-ábrázolások tekintetében.

Festők villái a Balatonnál a 19. század végén

Bár nem kifejezetten a tavi tájat ábrázolja, de képeit tekintve kortörténeti dokumentum az ún. Glatz-tabló, amely a Siófok-fürdőt alapító Glatz Henrik (1844–1905) részvényes hagyatékából került el, s amely a *Siófok tengeri fürdő melletti villák* címet kapta. A 110x80 cm nagyságú tabló több képet tartalmaz: láthatjuk rajta a fürdőtelep kialakításának állomásait, a híres szállóépítéseket (Sió, Hullám), a Magyar Tenger feliratú siófoki fürdőházat és a siófoki villasor részleit.

Az ismeretlen szerző által készített grafikákon a siófoki Batthyány utca neves villái láthatók, amelynek tulajdonosai a korszak olyan ismert festői voltak, mint

Than Mór (1828–1899), Vágó Pál (1853–1928), Tölgyessy Artúr (1853–1920), kiknek nyári lakhelyei az 1880-as, 1890-es években épültek.

A felsorolt festőművészek egy új korszakot nyitottak meg a tónál: a korábban említett művészek ihletforrásért, témáért jártak a tóhoz, de a 19. század végétől megjelenő villatulajdonos festőművészek egyfelől tavi alkotásokat hoztak létre, másfelől egyfajta művészi bázist biztosítottak az odalátogató művészbáratoknak: „[...] egész kis művész-kolónia verődött már össze s eddig Vágó Pálnak, Tölgyessy Arthurnak és Feledi Tivadarnak van ott nyaralója. Egyik képünk, mely a siófoki part egyik ligetes részét tünteti fel, épen Vágó Pál rajza után készült. Másik két rajzunk pedig a nyaralók látképét, az egyiken a fürdővel, és a harmadik a siófoki kikötőből elinduló «Baross»-t ábrázolja” – írta a korabeli lap.

A felsorolt, siófoki festőművész-villatulajdonosok egy részének létezik is tavi vonatkozású képe, de balatoni munkáikról és életmódjukról kevés forrás tudósít. Tölgyessy Artúr siófoki tartózkodásáról így szól a *Budapesti Hírlap*: „Siófokon nyaral s balatonparti vázlatok fölvételével foglalkozik. Tölgyesi Siófokon villát és vele kapcsolatban műtermet építtetett s ezentúl az év legnagyobb részét ott fogja tölteni.” A *Pesti Hírlap* 1891-es cikkében pedig ekképpen tudósított a festőtriásról: „Különös érdekességet Siófoknak még az a körülmény kölcsönöz, hogy festőművészeink előszeretettel keresik fel a helyet és három jeles festőnk díszes műterme áll a siófoki Balaton partján, Vágó Pálé, Feledi Tivadaré és Tölgyessy Artúrúé.” Balatoni műveik egy része fent maradt, de tavi vonatkozású műveikről kevés elemzés született. Az egyik legtermékenyebb közülük Vágó Pál volt, aki leginkább az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* című, nagyszabású könyvsorozatnak készített tavi rajzokat.

A Siófokon nyaralót építtető Than Mór festő mellett a testvért, az autodidakta alkotót, Than Lászlót (1830–1906) is meg kell említenünk, aki „kirándulásai, utazásai, nyaralásai során is rajzolt szorgalmasan, különösen sokat Siófokon, ahol a családnak a 19. század utolsó évtizedében nyaralója épült”. A műkedvelő, hivatalnokként tevékenykedő Than László képeinek művészi színvonala jócskán elmarad a kortárs művészetektől, de fennmaradt rajzai mégis forrásértékűek. Megtalálható köztük a földvári fürdőtelep, a füredi Vaszary-villa és a siófoki kikötő ábrázolása, emellett korabeli, karikatúra-szerű ábrázolásai is fennmaradtak.

A Siófokon villákat építtető, korukban meghatározó magyar festőművészek nemcsak munkáikkal, hanem tavi életvitelükkel, a tóhoz költözéssel is népszerűsítették a Magyar Tengert, ahol ezzel egyidőben megkezdődött e vidék kultusza is.

Összegzés

A 19. század második felében ma már kevésbé ismert tájképfestők is alkotnak említésre méltó festményeket a Balatonról. Gundelfinger Gyula (1833–1894) a *Csobánc és vidéke* című képe vagy Reissmann Károly Miksa (1856–1917) akvarelljei Tihanyról, Füredről a tavi tájképfestészet sorozatába illeszthetők.

A tó infrastruktúrájának, fürdőkulturájának, társas életének változásait, fejlődéseit egyre több alkotó rögzítette. Ilyen Ujházy Ferenc (1827–1921) műve is, amely az 1863-as Sió-zsilip megnyitásához kapcsolódik. A romantikus tájképfestőként jegyzett Ujházy *A Sió-csatorna avatása* című műve nemcsak az ünnepi eseményt rögzítette, hanem a részt vevő embereket is.

Szintén, a Balaton történetében fontos állomást örökített meg Greguss János (1838–1892), aki a fonyódi partoknál készült rajzán elsőként tudósított a vasútépítésről. De emellett számos illusztrációt készített a vidékről, az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* című nagyívű munkához, valamint sok sajtóorgánium számára.

Greguss Jánoshoz hasonlóan, szintén Fonyódról szólnak Pörge Gergely (1858–1930) rajzai, akinek balatoni halászokról fennmaradt képe már a naturalista ábrázolásmód példája.

Kevésbé ismert, de tavi vonatkozású életkép a neves Benczúr Gyula korai műve, *A balatoni halász* tragédiája című, 1865-ben készült műve. A neves alkotók sorából nem hagyhatjuk ki Jókai Mórt sem, akinek realista jellegű, balatoni vonatkozású rajzai 1858-ban a *Vasárnapi Ujságban* jelentek meg – *A magyar Tempevölgy* című írása illusztrációjaként.

Összességében elmondható, hogy a Balaton és vidékének ábrázolása a tó fejlődésével egyidejűleg vette kezdetét. A 19. századi kőrajzokat, litográfiákat, tájképeket a század közepére felváltották – a külföldi hatásokat tükröző – romantikus alkotások, Brodszky Sándor, Telepy Károly és Ligeti Antal jóvoltából. Ekkoriban kedvelt témává vált a Balaton környéki hegyek, várak megörökítése.

Mészöly Géza művészete új fejezetet nyitott a tó ábrázolása tekintetében: bensőséges hangulatú festményei a romantika és a realizmus határán mozogva a helyi népeletbe is betekintést engednek. Mészöly követői – Nádler Róbert, Aggházy Gyula, Molnár József – kisebb-nagyobb eltérésekkel, de továbbvitték a mészölyi hagyományt, miközben a plein air tájfestés képviselőivé váltak.

A 19. század végére – elsősorban Siófokon – festői bázisok jöttek létre. A festményeken nyomon követhető a korabeli fürdőélet kibontakozása is. A Balaton életének sokszínűvé válása a 20. század elejétől a magyar festészet nagyjait is inspirálta.

A 19. század végére, a 20. század elejére megjelentek a tónál a fürdőzők, a kapcsolódó fürdővendégek. Így a nagy magyar, híres festők – Rippl-Rónai József, Vaszary János, Csók István – képein leginkább már ezek a tavi témák kaptak szerepet.

Irodalom

- A *Balatonon, Vasárnapi Ujság*, 1891/30, 490.
- ANTALFFY Gyula (1984), *A reformkor Balatonja*, Budapest
- BASKAINÉ DIENES Klára (1995), *A magyar művészet története*, Budapest.
- BODNÁR Éva (1966), *A Balaton a képzőművészetben, Jelenkor*, 1966/8, 741–745.
- BODNÁR Éva (1975), *Balatonai Képtár*, Budapest–Keszthely
- BODNÁR Éva (1985), *Mészöly és Corot*, Új Művészet, 1994/5, 28–30.
- BODNÁR Éva (1985), *Mészöly Géza*, Budapest
- BUZA Péter – MEGYERI Károly (2007), *Életemből emlékek. A tizenkilencedik század Budapestjéről mesék a zenede szókész tanára s a rajzoskedvű számvevőszéki tanácsnok*, Budapest
- CSÁNKY Dénes (1942), *A festői Balaton*, Budapest
- CENNERNÉ VILHELMB Gizella (1963), *Raimann Rudolf balatonai tájkép-sorozata (Adatok egy vidéki litográfus működéséhez)*, Új Helikon, 1963/2, 47–50.
- DARNAY Béla (1943), *Képes ábrázolások a Balatonról és vidékéről, Balaton* [folyóirat], 1943/3–4, 5. különnyomata, Budapest
- DERCSÉNYI Dezső – ZÁDOR Anna (1980), *Kis magyar művészettörténet*, Budapest
- F. PETRES Éva (1957), *Mészöly Géza*, Székesfehérvár
- Az impresszionizmus sodrában*, szerk. FERTŐSZÖGI Péter – SZABÓ Péter – SZINYEI MERSE Anna (2009), In *Magyar Festészet 1830–1920*, Budapest
- GÁLOS Rezső (1937), *Kisfaludy Sándor és a nádori udvar: Adatok Petrich András élettörténetéhez*, Pécs
- GÉGER Melinda (2016), *Balaton a festészetben*, Somogy, 2016/3, 83–88.
- GÉGER Melinda – VARGA István (2015), *Festők Fonyódon*, Fonyód.
- GERSZI Teréz (1960), *A magyar körrajzolás története a XIX. században*, Budapest
- GYOMAI Zsigmond (1891), *Fürdői levelek a Balaton partjáról, Pesti Hírlap*, 1891. augusztus 6, 7.
- H. RAPAICS Judit (1938), *Ligeti Antal*, Budapest
- HUNFALVY János (1855–1864), *Magyarország és Erdély eredeti képekben*, I–III, Pest
- KECSKÉS András (2016), *A tájkép genezise. A festői eszközök vizsgálata a modern magyar festészetben*, DLA értekezés, Budapest, 2016. <https://corvina.mome.hu/dsr/access/ecdeefd8-c5d7-471c-97fa-4fca26f2f533>
- LIBAY Károly (1860), *Kisfaludy-Album, képek Balaton-Füred és a Balatonmellék érdekesebb pontjairól*, Bécs
- LYKA Károly (1951), *Magyar művészetlet Münchenben 1867–1896*, Budapest
- LYKA Károly (1982), *Közönség és művészet a századvégen, Magyar művészet 1867–1896*, Budapest
- MAJOR Katalin, *Than László művei a Balaton Múzeum képzőművészeti gyűjteményében*, <https://balatonimuzeum.hu/blog/a-muvesz-es-a-dilettans/>
- MALONYAI Dezső (1903), *Mészöly Géza*, Művészet, 1903/5, 289–298.
- MARIAY Ödön (1941), *A Balaton irodalmunk és művészetünk tükrében, Szépművészet*, 1941/7, 161–165. *Művészet Magyarországon 1830–1870* (1981), Kiállítási katalógus, Budapest
- NÁDLER Pálma (1942), *Nádlér Róbert élete és művészete*, Budapest
- NÉMETH Lajos (1974), *A XIX. század művészete. A historizmustól a szecesszióig*, Budapest
- ÖTVÖS Zoltán (2010), *A „Balaton öble az akarattjai partokkal, 1885”*. Mészöly Géza neohollandi löszrealizmusa, DLA értekezés, Budapest, http://www.mke.hu/sites/default/files/attachment/ertekezés_otvosz.pdf
- PÉCHY-HORVÁTH Rezső (1944), *A Balaton ihletével indult a százéves Benczúr Gyula a halhatatlanságnak, Zalai Magyar Élet*, 1944. május 4, 3.
- RAJNAI Miklós (1953), *Mészöly Géza*, Budapest
- ROHBOCK Lajos (1860), *Buda-Pest és környéke (Hunfalvy János szövegével). Acélmetszetek magyar és német nyelvű szöveggel*, Pest
- RÓNAY Kázmér (1944), *Mészöly Géza 1844–1944, Új Idők*, 1944/20, 578–579.

- SOMOGYI György (2013), *Magyar tenger magyar ecsettel – A Balaton ábrázolása*, Budapest
- SZABÓ Júlia (1985), *A XIX. század festészete Magyarországon*, Budapest
- SZABÓ Júlia (2000), *A mitikus és a történeti táj*, Budapest
- SZINYEI MERSE Anna (1994), *A magyar tájfestészet aranykora 1820–1920*, Budapest
- TELEPY Katalin (1973), *Tájképek a Magyar Nemzeti Galériában*, Budapest
- TELEPY Katalin (1980), *Telepy Károly*, Budapest
- TELEPY Katalin (1967), *Telepy Károly romantikus tájfestőnk emlékkiállítása Debrecenben*, Művészet, 1967/4, 35.
- Tölgyesy Artúr, *Budapesti Hírlap*, 1890. július 8, 4.
- VAYERNÉ ZIBOLÁN Ágnes (1964), *Petrich András irodalmi vonatkozású rajzai*, Budapest, PIM Évkönyv, 71–79.
- VICZIÁN Antal (1988), *Siófok – hajdan gyógyfürdő*, *Orvosi Hetilap*, 1988/44, 2368–2369.
- VILHELMB Gizella (1952), *A Than-család a magyar festészetben*, *Művészettörténeti Értesítő*, 140–141.
- ZÁKONYI Ferenc (1988), *Rajzok és metszetek a XIX. sz. végéig*, In ZÁKONYI Ferenc, *Balatonfüred*, 717–729.

BARABÁS FERENC: *Pannon Antique '50* – Fonts by Zigány Edit